Tove Thagaard

Systematikk og innlevelse

EN INNFØRING I KVALITATIVE METODER

5. utgave

FAGBOKFORLAGET

Tove Thagaard

Systematikk og innlevelse

En innføring i kvalitative metoder

5. utgave

FAGBOKFORLAGET

Copyright © 2019
Vigmostad & Bjørke AS
All rights reserved

ISBN: 978-82-450-2883-6
ISBN (trykt): 978-82-450-2398-5

1. utgave 1998
2. utgave 2003
3. utgave 2009
4. utgave 2013
5. utgave / 1. opplag 2018

Forsidedesign ved forlaget
Forsideillustrasjon: Joel Carillet / iStockphoto
Tilrettelagt for e-bok: John Grieg, Bergen
Sats og ombrekking: Bøk Oslo AS

Spørsmål om boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Kanalveien 51
5068 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00

E-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet av åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarfremstilling bare
tillatt når det er hjemlet i lov
eller etter avtale med Kopinor.

Forord

Siden *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode* ble publisert første gang, har konteksten for kvalitativ forskning gjennomgått omfattende endringer. Jeg vil spesielt trekke frem hvordan utviklingen i de senere år er preget av nye perspektiver og nye tilnærminger innenfor kvalitativ forskning. I denne siste utgaven er problemstillinger, perspektiver og metoder gjennomgående oppdatert i samsvar med utviklingen på fagområdet både nasjonalt og internasjonalt. Jeg drøfter internasjonale lærebøker i teksten og henviser til bøkene som forslag til videre lesning.

Boken bygger på undervisningen jeg har hatt i kvalitative metoder ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Gjennom forelesninger og seminarer over flere år har jeg blitt klar over de utfordringene som knytter seg til «å tenke kvalitativt». Boken gir retningslinjer for forskning, og presenterer mange eksempler fra kvalitative studier. Eksemplene gir leseren anledning til å lære av hvordan andre har utført sine prosjekter og hvilke utfordringer de har håndtert.

Boken legger vekt på hvordan vi utfører forskning i praksis og hvilke etiske dilemmaer vi må ta stilling til underveis i forskningsprosessen. Jeg har omarbeidet og videreutviklet mange av kapitlene i denne utgaven:

I diskusjonen av det vitenskapsteoretiske grunnlaget for kvalitativ forskning, står det interaksjonistiske perspektivet sentralt. Dette perspektivet reiser spørsmålet om hvordan forskerens tilstedeværelse har betydning for utviklingen av data. Jeg belyser dette spørsmålet gjennom flere av kapitlene i boken.

I kapitlene om forskerens arbeid i felten som observatør og/eller intervjuer, utdyper jeg de utfordringer vi kan møte, og hvilke strategier vi kan anvende for å imøtegå disse utfordringene. I kapitlet om fremgangsmåter i studier av foreliggende data, utdyper jeg presentasjonen av dokumentanalyse og tekstanalyse. Og jeg viderefører analyser av livshistorier, fortellinger og visuelle uttrykksformer. I kapitlene om fremgangsmåter for å analysere data fra ob-

servasjon og intervjuer, utdyper jeg hvordan de begrepene vi anvender bidrar til å fremheve meningsinnholdet i dataene og styrke forbindelsen mellom teori og data. De spørsmålene vi stiller til data mens vi er i gang med analysen, gir innspill til videre analyser og nye innsikter.

Betydningen av internett i forskningen har fått mer oppmerksomhet i denne utgaven. Jeg diskuterer hvordan vi kan bruke internett i intervjuing, og hvilke etiske dilemmaer intervjuing på nettet innebærer. Internett er også en sentral arena for forskning. Vi studerer nettsteders sosiokulturelle særpreg, kommunikasjonsmønster og hvordan personer presenterer seg selv på ulike nettsteder.

Takk til alle som har gitt meg inspirasjon og ideer til å revidere boken. Jeg vil spesielt takke mine kolleger ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi for mange interessante samtaler som har gitt meg gode ideer til de temaene som er innarbeidet i denne utgaven.

En hjertelig takk til redaktør Kristin Eliassen i Fagbokforlaget, som har oppmuntret meg til arbeidet med den nye utgaven av boken. Hun har vært til uvurderlig hjelp og støtte med de mange praktiske oppgavene som måtte løses underveis.

Oslo, juni 2018
Tove Thagaard

Innhold

KAPITTEL 1

DE KVALITATIVE METODENES EGENART 11

1.1 Karakteristiske trekk ved kvalitative metoder 11

1.1.1 Forholdet mellom systematikk og innlevelse 14

1.2 Kvalitative og kvantitative metoder 15

1.3 Utviklingstrekk i litteratur om kvalitativ metode 17

1.3.1 Formalisering av kvalitative analyser 17

1.3.2 Fortolkende tilnærminger 19

1.3.3 Studier av visuelle og digitale uttrykksformer 20

1.3.4 Betydningen av en etisk forskerpraksis 20

1.4 Forskningsetiske retningslinjer 20

1.4.1 Etiske retningslinjer for studier som innebærer behandling av personopplysninger 21

1.4.2 Informert samtykke 22

1.4.3 Konfidensialitet 24

1.4.4 Konsekvenser av å delta i forskningsprosjekter 26

1.5 Den kvalitative forskningsprosessen 27

1.6 Oversikt over boken 29

KAPITTEL 2

DET VITENSKAPSTEORETISKE GRUNNLAGET FOR KVALITATIVE METODER 33

2.1 Symbolsk interaksjonisme, etnometodologi og fenomenologi 34

2.1.1 Symbolsk interaksjonisme 34

2.1.2 Etnometodologi 35

2.1.3 Fenomenologi 36

2.2 Hermeneutikk og kritisk teori 37

2.2.1 Hermeneutikk 37

2.2.2 Kritisk teori 39

2.3 Postmodernisme, sosialkonstruktivisme og feministisk teori 40
2.3.1 Postmodernisme og sosialkonstruktivisme 40
2.3.2 Feministisk teori 42

KAPITTEL 3
PROBLEMSTILLING OG UNDERSØKELSESOPPLEGG 45
3.1 Problemstilling og forskningsdesign 46
3.1.1 Utforming av problemstillingen 46
3.1.2 Faglig begrunnelse for problemstillingen 47
3.1.3 Samfunnsmessig begrunnelse for problemstillingen 49
3.1.4 Utforming av forskningsdesign 49
3.1.5 Valg av metode 53
3.2 Utvalg i kvalitative studier 54
3.2.1 Strategisk utvelging 54
3.2.2 Rekruttering av deltakere 56
3.2.3 Typiske eller spesielle utvalg? 58
3.2.4 Utvalgets størrelse 59
3.2.5 Adgang til felten 59
3.3 Etiske dilemmaer 60

KAPITTEL 4
OBSERVASJON OG DELTAKELSE I FELTEN 63
4.1 Etablering i felten 65
4.1.1 Adgang til felten 65
4.1.2 Presentasjon i miljøet 65
4.1.3 Strategiske kontakter 67
4.2 Forskeren som observatør og deltaker 68
4.2.1 Retningslinjer for feltarbeidet 69
4.2.2 Deltakende observasjon 70
4.2.3 Feltroller som er tilpasset forskerens kompetanse 71
4.2.4 Å utforme en feltrolle som aksepteres av deltakerne i felten 71
4.2.5 Å observere uten å delta 73
4.2.6 Utfordringer under feltarbeidet 74
4.3 Åpen eller skjult observasjon? 75
4.3.1 Kan skjult observasjon forsvares? 77
4.4 Observasjon i egen eller en fremmed kultur? 78
4.4.1 Studier i fremmede kulturer 79
4.4.2 Studier i egen kultur 80

4.5 Relasjoner i felten 81
4.5.1 Forskerens posisjon 81
4.5.2 Betydningen av forskerens nærvær 82
4.6 Fra deltakelse i felten til utforming av feltnotater 84
4.7 Etiske dilemmaer 85

KAPITTEL 5
INTERVJU OG RELASJONER I FELTEN 89
5.1 Kvalitative intervjuer 90
5.1.1 Ulike typer av intervju 90
5.1.2 Teoretisk posisjon og intervjupraksis 93
5.1.3 Forskerens kvalifikasjoner 94
5.2 Forberedelser til intervjuet 94
5.2.1 Utforming av intervjuguiden 95
5.2.2 Hvordan formulerer vi gode spørsmål? 97
5.2.3 Bruk av foto i intervjusituasjonen 98
5.3 Et dramaturgisk perspektiv på intervju 99
5.3.1 Regi over intervjusituasjonen 99
5.3.2 Intervjuguidens dramaturgi 100
5.3.3 Utfordringer i intervjusituasjonen 102
5.4 Betydningen av intervjuerens posisjon 104
5.4.1 Betydning av intervjuerens kjønn 106
5.4.2 Forteller intervjupersonene det de tror forskeren vil høre? 108
5.5 Vurderinger av intervjuets kvalitet 109
5.6 Intervju på internett 110
5.7 Fra intervjusamtale til tekst 111
5.8 Etiske dilemmaer 113

KAPITTEL 6
ANALYSER AV DOKUMENTER, VERBALE OG VISUELLE UTTRYKKSFORMER 117
6.1 Dokumentanalyse 118
6.2 Diskursanalyse 120
6.2.1 Eksempel på diskursanalyse 123
6.2.2 Analyser av diskurser om kjærlighet 124
6.3 Ulike perspektiver på fortellingsanalyser 126
6.4 Fortellinger og livshistorier preges av samfunnsmessige forhold ... 128
6.4.1 Hvordan utfører vi fortellingsanalyser? 130
6.4.2 En kvinnelig forskers fortelling om sin forskerkarriere 131

6.4.3 Analyse av karrierefortellingen 132
6.5 Analyse av historier som informasjon om organisasjoner 135
6.5.1 Metaforer gir uttrykk for kulturelle mønstre 137
6.6 Visuelle metoder i samfunnsforskningen 139
6.7 Analyse av visuelle uttrykksformer 141
6.7.1 Film – en helhetlig visuell uttrykksform 142
6.7.2 TV – et mangfold av kortvarige programmer 143
6.7.3 Retorikk i debatter på TV 144
6.7.4 Såpeserien – en TV-tilpasset underholdningsform 145
6.8 Internett – en visuell og tekstlig kommunikasjonsform 145
6.9 Etiske utfordringer ved analyser av diskurser, fortellinger, visuelle metoder og visuelle uttrykksformer 147

KAPITTEL 7
ANALYTISKE TILNÆRMINGER 151
KONTEKSTANALYSE
7.1 Å lese analytisk 152
7.2 Koding og kategorisering 153
7.2.1 Koder betegner meningsinnholdet i teksten 153
7.2.2 Klassifisering i kategorier 154
7.3 Analyse og koding i praksis 155
7.4 Analyse av premisser for innflytelse 159
7.5 En komparativ analyse av premisser for innflytelse 161
7.6 Etiske dilemmaer ved kontekstanalyse 167

KAPITTEL 8
ANALYTISKE TILNÆRMINGER 171
TEMAANALYSER
8.1 Betydningen av begreper i kvalitativ analyse 172
8.2 Spørsmål til data gir retningslinjer for analysen 174
8.3 Kombinasjoner av analytiske tilnærminger 176
8.4 Bruk av dataprogrammer i kvalitative analyser 177
8.5 Etiske dilemmaer knyttet til temaanalyser 179

KAPITTEL 9
TEORI OG DATA 181
9.1 Tolkning og teoriutvikling 182
9.1.1 Modeller 183
9.2 Teoriutvikling og forskerens forforståelse 184

9.2.1 Empiribasert teoriutvikling 185
9.2.2 Utgangspunkt i tidligere teori..... 186
9.2.3 Mellom teori og empiri 186
9.3 Reliabilitet og validitet i kvalitativ forskning 187
9.3.1 Reliabilitet – vurdering av forskningens pålitelighet..... 187
9.3.3 Validitet – vurdering av grunnlaget for tolkninger..... 189
9.3.4 Forskerens tilknytning til miljøet 190
9.3.5 Betydningen av deltakernes vurderinger 191
9.3.6 Vurderinger av tolkninger i forhold til resultater fra andre studier 191
9.3.7 Faglige kontroverser om motstridende tolkninger 192
9.4 Forskningsresultatenes overførbarhet..... 193
9.4.1 Forskeren argumenterer for overførbarhet..... 194
9.4.2 Gir gjenkjennelse grunnlag for overførbarhet?..... 195
9.5 Etiske dilemmaer i forholdet mellom teori og data..... 196

KAPITTEL 10
PRESENTASJON AV KVALITATIVE TEKSTER 199
10.1 Den kvalitative teksten..... 200
10.1.1 Forholdet mellom teori og empiri i kvalitative tekster..... 201
10.1.2 Presentasjonsform..... 203
10.2 Etiske sider ved publisering av forskningsresultater 204
10.2.1 Betydningen av å skjule deltakernes identitet 205
10.2.2 Informert samtykke..... 207
10.2.3 Vurdering av konsekvenser for deltakerne..... 208

LITTERATUR 211

STIKKORD..... 219

KAPITTEL 1

De kvalitative metodenes egenart

1.1 Karakteristiske trekk ved kvalitative metoder

Kvalitative metoder er et felt i utvikling. Feltet preges av entusiasme, spenning og nye muligheter for forskning. Kvalitative metoder studerer livet fra innsiden og retter oppmerksomheten mot hvordan vi lever vårt liv. Feltet preges av nye perspektiver, nye metoder og nye områder for forskning.

Utviklingen av kvalitative metoder gjenspeiler endringer i samfunnet. Tradisjonelt har kvalitative metoder blitt forbundet med forskning som innebærer nær kontakt mellom forsker og personer i felten, som ved deltakende observasjon og intervju. Vårt samfunn preges i økende grad av en visuell kultur. Nye metoder gjenspeiler denne utviklingen. Analyser av verbale og visuelle uttrykksformer har blitt mer utbredt innenfor kvalitativ forskning. I de senere år har studier av nettsteder og digital kommunikasjon blitt en viktig kilde for kvalitative analyser.

En viktig målsetting med kvalitative tilnærminger er at vi oppnår en forståelse av sosiale fenomener. I studier som er preget av en nær kontakt mellom forskeren og deltakere i felten, som ved deltakende observasjon og intervju, gir metodene et grunnlag for at vi kan utvikle en forståelse av sosiale fenomener på bakgrunn av de kontaktene vi etablerer i løpet av den tiden vi er i felten. Intervjusamtaler bidrar til at vi kan utvikle en forståelse av hvordan personer opplever og reflekterer over sin situasjon. Observasjoner i felten gir innblikk i hvordan personer forholder seg til hverandre. Analyser av verbale uttrykksformer gir oss en forståelse av mønstre som preger måter vi kommuniserer på. Analyser av visuelle og digitale uttrykksformer gir oss en forståelse av trekk som er karakteristiske for vår kultur.

Hvordan begrunner vi valget av kvalitative metoder? Kvalitative tilnærminger gir grunnlag for at vi kan fordype oss i og utføre intensive analyser av de sosiale fenomenene vi studerer. Studier i felten egner seg godt til å studere personlige og sensitive emner, som kan omfatte private forhold i personers liv. Når forskningsspørsmålene betinger et tillitsforhold mellom forsker og personer i felten, kan kvalitative metoder være særlig velegnet.

Valg av kvalitative metoder er knyttet til hvor tilgjengelige personer er for forskning. For noen grupper kan en nær kontakt med en forsker være avgjørende for at de er villige til å delta i et forskningsprosjekt. I studier av marginale grupper må vi være forberedt på å bruke lang tid på å etablere kontakter med personer i felten. Dette er en grunn til at forskning på svakerestilte grupper i samfunnet ofte har benyttet kvalitative metoder.

Hvor godt vi kjenner til det feltet vi skal studere, har også betydning for hvilken metode vi velger. Kvalitative metoder egner seg godt til studier av temaer som det er lite forskning på fra før, og hvor det derfor stilles særlig store krav til åpenhet og fleksibilitet. Studier av nye kulturelle fenomener er et godt eksempel på dette. En styrke ved kvalitative tilnærminger er at vi kan studere fenomener som det er vanskelig å få tilgang til ved andre metoder, skriver Silverman (2014:18).

Vi inndeler kvalitative metoder i fem kategorier. En tilsvarende inndeling finner vi i de fleste lærebøker:

- observasjon
- intervju
- analyse av foreliggende tekster og visuelle uttrykksformer
- analyse av audio- og videoopptak
- internett

Vi skal presentere kategoriene nærmere: *Intervju og deltakende observasjon* er de to mest brukte metodene innenfor kvalitative tilnærminger. De fleste kvalitative studier i andre disipliner enn antropologi er basert på intervju. Intervjuer gir innsikt i personers opplevelser, synspunkter og selvforståelse. De personene vi intervjuer, kan fortelle om hvordan de opplever sin livssituasjon, og hvordan de forstår sine erfaringer. Deltakende observasjon har en spesielt fremtredende plass innenfor antropologi, og metoden har blitt mer utbredt i sosiologiske studier. Observasjon egner seg godt til å gi innsikt i personers atferd og hvordan personer forholder seg til hverandre. Når vi som forskere deltar sammen med de personene vi studerer, og samtidig ob-

serverer, får vi et godt grunnlag for å forstå den sosiale sammenhengen som personene er en del av.

Karakteristisk for både deltakende observasjon og intervju er at vi etablerer en direkte kontakt med personene vi studerer. Den kontakten vi får med personer i felten, gir oss et viktig grunnlag for hvordan vi utvikler data. Samtidig innebærer feltarbeidet utfordringer vi må håndtere underveis i forskningsprosessen. Vi diskuterer utfordringer i feltarbeidet i kapitlene om observasjon og intervju.

Foreliggende tekster kan representere egne datakilder, og de kan benyttes som supplement til observasjon og intervju. Både offentlige dokumenter som er knyttet til virksomheten i organisasjoner eller institusjoner, og private dokumenter som brev og dagbøker representerer relevante kilder for kvalitative analyser. I studier av *visuelle uttrykksformer* kombinerer vi ofte analyser av det verbale og det visuelle, som for eksempel studier av filmer, TV-programmer og internett (Markham 2016:230–233). Vi studerer også visuelle uttrykksformer som fotografier og malerier ved hjelp av kvalitative metoder (Rose 2012:1–27).

Silverman (2014:274–279) fremhever fordeler ved å analysere *opptak* av hva han betegner som «naturlig forekommende data». Det vil si opptak av aktiviteter og samtaler som har funnet sted uten at forskeren har tatt initiativ til handlingene (ibid.:274). Denne typen data preges ikke av at det er en forsker til stede, men vi har innflytelse over dataenes utforming når vi overfører opptakene til tekst. Opptak av samtaler gir data som egner seg for konversasjonsanalyser og diskursanalyser (Hepburn & Potter 2007).

Internett representerer ulike muligheter for kvalitativ forskning. Vi anvender internett som en forskningsmetode, når vi foretar intervjuer via nettet. Online intervjuing gir tilgang til personer over store geografiske områder. Analyser av ulike nettsteder, gjenspeiler digitaliseringen av vår kultur. Vi studerer det sosiale livet på internett, den internettmedierte sosiale kulturen som uttrykker hvordan personer presenterer seg selv og sitt sosiale liv på etablerte nettsteder (Markham 2018:656–658).

Et fellestrekk for de fleste kvalitative tilnærmingene er at de data vi analyserer, kommer til uttrykk i form av en tekst. Teksten kan beskrive personers handlinger, utsagn, intensjoner og perspektiver. Hvilken form teksten har, er avhengig av hvilken metode vi benytter. Når vi har vært ute i felten, kan teksten være i form av notater fra intervjuer eller observasjoner. Tekstene kan også inneholde utskrifter av opptak fra intervjuer. I analyser av dokumenter arbeider vi med tekster. I studier av visuelle uttrykksformer og

opptak basert på audiovisuelle hjelpemidler kombinerer vi ofte analyser av det verbale og det visuelle.

1.1.1 Forholdet mellom systematikk og innlevelse

Bokens tittel, *Systematikk og innlevelse*, refererer til to sentrale sider ved kvalitativ forskning. *Innlevelse* er viktig for at vi kan utvikle en forståelse av sosiale fenomener. Når vi setter oss inn i den sosiale situasjonen som de personene vi studerer er en del av, kan vi utvikle forståelse for hvordan personene lever sitt liv. Det er viktig at vi er åpne og mottakelige for inntrykk som kan gi innsikt i sosiale situasjoner. Den intuitivt pregede innlevelsen kan både bidra til at vi utvikler gode kontakter i felten, og gi oss ideer til hvordan vi kan forstå det vi ser og hører under arbeidet i felten.

Systematikk handler om fremgangsmåter i forskningsprosessen. En systematisk tilnærming er basert på at vi har et reflektert forhold til viktige beslutninger i løpet av prosessen. Det vil si at vi baserer de valgene vi foretar i løpet av forskningsprosessen, på grundige og omfattende vurderinger. Når vi fremhever betydningen av systematikk som viktig i forskningsprosessen, retter vi oppmerksomheten mot at vi reflekterer over hvilke avgjørelser som er strategiske for at vi kan utvikle en helhetlig forståelse av de sosiale fenomenene vi studerer. Det er viktig at vi gjør rede for de fremgangsmåtene vi anvender, og hvordan vi vurderer sammenhenger mellom teoretisk utgangspunkt, problemstilling og opplegg for utvikling og analyse av data. De begrunnelser vi gir for de beslutningene vi foretar i løpet av prosjektet, gir et grunnlag for at utenforstående kan vurdere kvaliteten av forskningsarbeidet.

Systematikk har sin motpol i *spontanitet*. Den forståelsen vi utvikler i løpet av arbeidet, kan komme plutselig og uventet, «som lyn fra klar himmel». Kreativiteten følger sin egen prosess. Vi kan vurdere utviklingen av en teoretisk forståelse som et «svart-boks-fenomen»: Det vi si at vi kan identifisere hva som kommer inn, og hva som kommer ut, men vi kan ikke fullt ut gjøre rede for hva som skjer mellom disse punktene. Den kvalitative forskningsprosessen kjennetegnes både ved systematikk og spontanitet.

Innlevelse i de sosiale fenomenene vi studerer, gir oss et grunnlag for å utvikle forståelse for disse. Begrepet *innlevelse* har i særlig grad referanse til studier som er preget av at vi har nær kontakt med de personene vi studerer, som når vi observerer og/eller intervjuer. Studier av foreliggende tekster og visuelle uttrykksformer er i større grad preget av *distanse*. Kvalitativ forskning har et mer distansert preg når vi anvender kilder som er produsert før

forskningsprosjektet starter. I forhold til denne typen studier har innlevelse referanse til at vi utvikler en forståelse av de sosiale fenomener vi studerer.

Hvordan relaterer forholdet mellom systematikk og innlevelse seg til ulike tilnærminger til kvalitativ metode? Kvalitative forskningsopplegg spenner over et vidt felt. Den ene ytterligheten er eksplorerende studier. Prosjektet tar utgangspunkt i en problemstilling som vi utvikler videre og presiserer i løpet av prosjektet. Vi kan også utvikle metodene i løpet av prosjektet. Et formål med eksplorerende studier er at vi utforsker et felt som det er lite kunnskap om fra før. Antropologiske studier av fremmede kulturer er et eksempel på denne tilnærmingen. En målsetting med denne type studier er at vi utvikler en analytisk basert forståelse av sosiale fenomener. Forskningsopplegget innenfor eksplorerende studier preges av fleksibilitet.

Den andre ytterligheten representerer et mer strukturert opplegg. Vi arbeider ut fra en relativt presist definert problemstilling, og problemstillingen definerer metodiske fremgangsmåter og retningslinjer for hvordan vi analyserer data. Formålet med et forskningsprosjekt kan være å utvikle ny kunnskap, nyansere etablert kunnskap, videreutvikle en etablert teori eller utforme nye teoretiske perspektiver.

Begrepene *systematikk* og *innlevelse* er særlig godt egnet til å fange opp ulike sider ved den kvalitative forskningsprosessen. Denne boken vektlegger at kvalitativ forskning både kan knyttes til systematiske beslutningsprosesser og til intuisjon og refleksjon. Tittelen *Systematikk og innlevelse* gjenspeiler dette. Innlevelse gir et grunnlag for at vi kan utvikle forståelse av de fenomener vi studerer, og vi kan utvikle teoretiske perspektiver. En systematisk tilnærming er basert på at vi reflekterer over de beslutningene vi kommer frem til underveis, og at vi begrunner de vurderingene som ligger til grunn for de konklusjonene vi kommer frem til.

1.2 Kvalitative og kvantitative metoder

Hva består forskjellen mellom kvalitative og kvantitative metoder i? Karakteristisk for kvalitativ forskning er at vi søker en forståelse av sosiale fenomener, enten ved en nær kontakt med deltakere i felten ved intervju eller observasjon, eller ved analyser av tekster og visuelle uttrykksformer. Denzin & Lincoln (2018:1–2) fremhever at begrepet *kvalitativ* innebærer å fremheve prosesser og mening som ikke kan måles i kvantitet eller frekvens. Repstad (2007:16) hevder at ordet *kvalitativ* viser til kvalitetene, det vil si til egenskapene eller karaktertrekkene ved de sosiale fenomener vi studerer. Ifølge

Neuman (2000:16) studeres fenomeners utbredelse og antall ved hjelp av kvantitative metoder. Følgelig kan kvantitative studier omfatte store utvalg, mens kvalitative studier kan gi mye kunnskap om få enheter. Kvantitative forskere baserer seg på metoder som innebærer større avstand.

De kvalitative og kvantitative tilnærminger innebærer vesentlige ulikheter i hvordan forskningen legges opp, og de data undersøkelser fører til. Grønmo (2016:143–147) legger vekt på at kvantitative undersøkelsesopplegg er preget av et strukturert design som er basert på avstand og selektivitet i relasjon til kildene. Problemstillingene i kvantitative studier er rettet mot statistiske generaliseringer. Resultatene fra kvantitative studier kan karakteriseres ved et avgrenset og enhetlig datasett som gir grunnlag for at tolkningene kan få en presis form.

Kvalitative studier kjennetegnes ved at metodeopplegget er preget av fleksibilitet. Vi kan endre utformingen av prosjektene i løpet av undersøkelsesprosessen, og vi kan innarbeide erfaringer og nye utfordringer underveis. Kvalitative studier som er basert på arbeid i felten, er preget av nærhet og sensitivitet i relasjon til kildene. Vi har større avstand til kildene ved analyser av tidligere etablerte data som dokumenter, ulike typer av tekster og visuelle uttrykksformer. Uansett typer av data er kvalitative studier rettet mot at vi utvikler en forståelse av de sosiale fenomenene vi studerer.

Kvalitative og kvantitative metoder er basert på en ulik forskningslogikk. Det har konsekvenser for både forskningsprosessen og for hvordan vi vurderer resultatene av forskningen. Kvalitative metoder, som deltakende observasjon og intervju, er basert på et subjekt–subjekt-forhold mellom forsker og de personer vi studerer. Kontakten vi har med deltakere i felten, har betydning for hvordan vi utvikler data. Følgelig er det viktig at vi reflekterer over hvordan deltakernes atferd og måter å snakke om sin livssituasjon på kan være preget av forskerens nærvær.

Kvantitative metoder, som strukturert observasjon og spørreskjema, er basert på distanse mellom forskeren og personer som deltar i prosjektet. Forskeren representerer en utenforstående og er en iakttaker av de fenomenene han eller hun studerer. Vi kan likevel ikke derfor se bort fra betydningen av forskerens påvirkning. I studier som anvender spørreskjema, vil de svarene deltakerne gir, være preget av måten spørsmålene stilles på, og hvordan svarkategoriene er utformet. Men i og med at forskeren ikke inngår i en direkte relasjon med personene som deltar i prosjektet, vil ikke forskeren prege forskningsprosessen på tilsvarende måte som ved kvalitative studier.

Det er også prinsipielle skillelinjer mellom kvalitative og kvantitative analyser av tekster. Kvalitativ tekstanalyse kjennetegnes ved at forskeren fortolker tekstens meningsinnhold på grunnlag av de virkemidler som anvendes i teksten. Vi benytter også kvalitativ tekstanalyse i studier av auditive og visuelle presentasjoner når formålet med studien er å analysere hvordan de virkemidler som anvendes i presentasjonen, fremhever tekstens meningsinnhold. Kvantitative analyser av tekster innebærer at vi klassifiserer innholdet innenfor forhåndsdefinerte kategorier og beregner antall enheter i hver kategori.

1.3 Utviklingstrekk i litteratur om kvalitativ metode

Kvalitative metoder kan føres tilbake til Chicago-skolen, som hadde en sentral plass i amerikansk sosiologi i mellomkrigstiden. Deltakende observasjon ble benyttet i studier av hvordan befolkningsgrupper i Chicago ble preget av bydelen de bodde i. Chicago-skolen har også hatt betydning for fremveksten av symbolsk interaksjonisme, slik den er presentert av blant andre W.I. Thomas og G.H. Mead. Etablering av kvalitative metoder kan også føres tilbake til studier av primitive samfunn, som ble utført av antropologer som Margaret Mead og Bronislaw Malinowski.

En utbredt tradisjon innenfor kvalitativ forskning studerer avvikende grupper og grupper som er underordnet innenfor hierarkiske systemer. Forskning på temaer som omhandler marginalisering, har bidratt til å gi en stemme til maktesløse og avvikende grupper. Fordi forskning på problemer knyttet til avmakt har fått størst oppmerksomhet, har det ikke blitt rettet et tilsvarende søkelys på en tradisjon som er rettet mot å «forske oppover». Denne tradisjonen studerer overordnede grupper ut fra temaer knyttet til makt, ledelse og mobilitet. Atkinson, Coffey & Delamont (2003:95–96) er skeptiske til at kvalitative tilnærminger ensidig assosieres med å gi stemme til maktesløse og avvikende grupper. De argumenterer for at kvalitative studier bør basere seg på større bredde og variasjon både med hensyn til forskningstema og når det gjelder den sosiale posisjonen til de personer vi studerer. Kvalitative tilnærminger gir muligheter til å studere sosiale handlinger og sosial organisasjon innenfor et mangfold av sosiale settinger, og bidrar til at vi kan utforske kompleksiteten i sosialt liv.

1.3.1 Formalisering av kvalitative analyser

I den tidlige perioden av kvalitativ forskning var det i liten grad fastlagte retningslinjer for analyser av kvalitative data. I slutten av 1960-årene utvi-

klet Glaser & Strauss (1967, ny utgave 2008) retningslinjer for hvordan vi kan utvikle teori på grunnlag av en systematisk analyse av data. Glaser & Strauss' tilnærming betegnes som empiribasert teori eller «grounded theory». Corbin & Strauss (2015) har videreutviklet denne teoretiske tilnærmingen. De presenterer detaljerte retningslinjer for hvordan vi utvikler teori på grunnlag av systematiske analyser av data.

Miles & Huberman (1984) har preget utviklingen av kvalitativ analyse ved å utforme retningslinjer for analyser av data. En ny utgave ved Miles et al. (2014:107–120) presenterer de systematiske fremgangsmåtene, og illustrerer gjennom utfyllende eksempler hvordan vi kan analysere data og presentere resultatene i diagrammer og matriser. En innvending mot de retningslinjer Miles & Huberman (ibid.) presenterer, er at fastlagte retningslinjer kan gjenspeile en variabeltenkning som er lite forenlig med fortolkende perspektiver. En formalisert analyse kan gi et inntrykk av at kvalitative data kan inndeles i mer presise kategorier enn de strengt tatt egner seg til.

Når vi retter en ensidig oppmerksomhet mot systematisering i analysen, kan vi få et forenklet inntrykk av at systematiske fremgangsmåter i seg selv kan føre til interessante resultater og utvikling av teori. Mason (2018:187) presenterer et alternativt syn, hvor hun legger vekt på at vi bør veksle mellom fremgangsmåter som bidrar til å skape oversikt over dataene, og teoretiske refleksjoner over hvordan vi kan forstå dataene. Silverman (2014:110–112) presenterer en tilsvarende tilnærming. Han advarer mot at vi reduserer analytiske utfordringer til tekniske spørsmål. Han assosierer god analyse med teoretisk refleksjon, og hevder at vi har en forpliktelse til å teoretisere over dataenes meningsinnhold for å sikre kvaliteten av kvalitativ forskning.

Utviklingen de siste 20 årene har ført til et mangfold av programvare for kvalitativ analyse. Programvare er et viktig verktøy i analysen, særlig når vi har store datamengder. CAQDAS («Computer Assisted Qualitative Analysis Software») representerer en serie programmer som gir gode muligheter for å klassifisere og analysere data. Det er viktig at vi velger programmer som gir grunnlag for koblinger mellom teori og data. Seale (2013:265–269) illustrerer hvordan vi kan anvende CAQDAS både for å analysere og videreutvikle teoretiske perspektiver. Marshall & Rossman (2016:226) legger vekt på at programvare representerer et viktig hjelpemiddel, men de hevder også at programvare ikke kan erstatte den innsiktsfulle forskers refleksjoner over dataenes meningsinnhold.

1.3.2 Fortolkende tilnærminger

Kvalitative metoder er rettet mot at vi utvikler en forståelse av de fenomenene vi studerer. Kvalitative tilnærminger kan derfor knyttes til fortolkende teorier som fenomenologi, hermeneutikk og symbolsk interaksjonisme. Den vitenskapsteoretiske fortolkningsrammen danner grunnlaget for den forståelsen vi utvikler i løpet av forskningsprosessen. Fortolkende tilnærminger ble tidlig fremhevet av Geertz (1973), som la vekt på at kvalitative tekster skal inneholde *thick descriptions* («tykke beskrivelser»). Det vil si at teksten ikke bare skal beskrive, men også inneholde tolkninger av de fenomenene vi analyserer. Når vi fremhever tolkningens plass i den kvalitative teksten, legger vi vekt på hvordan vi tolker data og hvilken betydning vår teoretiske bakgrunn har for våre tolkninger. Det teoretiske grunnlaget i kvalitativ forskning er representert ved fortolkende, teoretiske retninger, som symbolsk interaksjonisme, fenomenologi, hermeneutikk og feministisk teori.

Når vi legger vekt på den betydning tolkning har for utvikling av kvalitative data, problematiserer vi også spørsmålet om hvordan vi kan vurdere kvaliteten av forskningen. Vurderinger av forskningens kvalitet er basert på begrepene *reliabilitet*, *validitet* og *generalisering*. Disse begrepene var opprinnelig knyttet til kvantitativ forskning. Innholdet i begrepene *reliabilitet* og *validitet* har et annet betydningsinnhold innenfor kvalitative studier. Flere forskere, blant andre Marshall & Rossman (2016:43–50) reiser spørsmålet om de vurderinger vi foretar av forskningens kvalitet, innebærer at vi bør tenke nytt om disse begrepene. De stiller også spørsmålet om det kan være hensiktsmessig at vi benytter andre betegnelser.

Diskusjonen om begrepenes innhold har imidlertid ikke ført til at det har nedfelt seg en etablert praksis som anvender alternative begreper for å vurdere spørsmålet om forskningens kvalitet. Refleksjoner over begrepenes innhold løser ikke de utfordringene vi møter når vi skal vurdere kvaliteten av forskningen. Det har derfor blitt en etablert praksis at vi opprettholder begrepene *reliabilitet*, *validitet* og *overførbarhet* (Mason 218:235–243; Miles et al. 2014:311–315). I denne boken anvender vi derfor disse begrepene. *Reliabilitet* knytter vi til spørsmålet om forskningens pålitelighet, og *validitet* knytter vi til spørsmålet om forskningens gyldighet. Begrepet *overførbarhet* knytter vi til vurderinger av spørsmålet om tolkninger som er basert på en enkelt undersøkelse, også kan gjelde i andre sammenhenger.